

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi Kotimaisten kielten kesuksesta

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan uudistettavaksi kokonaisuudessaan Kotimaisten kielten tutkimuskeskusta koskeva laki säätämällä uusi laki Kotimaisten kielten kesuksesta. Ehdotetulla lailla tarkennettaisiin keskuksen tehtäviä, jotta vältettäisiin päällekkäiset tehtävät yliopistojen tutkimustoiminnan kanssa.

Lailla korostettaisiin keskuksen asemaa kielen ja kielenhuollon asiantuntijaviranomaisena. Keskus toimisi edelleen opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastona. Laki on tarkoitettu tulemaan voimaan 1 päivänä tammikuuta 2012.

YLEISPERUSTELUT

1 Nykytila

1.1 Lainsäädäntö ja käytäntö

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen organisaatio, henkilöstö ja taloudelliset resurssit

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (Kotus) on kielentutkimus- ja asiantuntijalaitos, jonka tavoitteena on lisätä tietoa kotimaisista kielistä ja niiden asemasta kulttuurissa ja yhteiskunnassa sekä näin luoda edellytyksiä kielelliselle tasa-arvolle Suomessa. Kotus perustettiin vuonna 1976 yhdistämällä useita valtionavulla toimineita säätiöitä ja muita tahoja. Sen tehtäväksi määriteltiin aluksi suomen ja ruotsin kielen tutkimus ja huolto, suomen sukukielten tutkimus sekä saamen kielen huolto. Vuonna 1996 tutkimuskeskuksen tehtäväksi tuli huolehtia myös suomalaisen viittomakielen ja romanikielen tutkimuksesta ja huollosta.

Kotus on opetus- ja kulttuuriministeriön kirjanpitoyksikköön kuuluva virasto, josta aikaisemmin käytettiin käsitettä ministeriön maksupiste. Kotuksen toiminnan tulosohtajuksesta vastaa opetus- ja kulttuuriministeriön koulutus- ja tiedepolitiikan osaston korkeakoulu- ja tiedeyksikkö. Kotusta johtaa johtaja. Hän vastaa siitä, että tutkimuskeskukselle kuuluvat tehtävät hoidetaan tehokkaasti, taloudellisesti ja tuloksellisesti. Tutkimuskes-

kuksen organisaatio jakautuu seitsemään osastoon, joita johtavat määräaikaaisesti nimetyt osastonjohtajat omien asiantuntijatehtäviensä ohella.

Kotuksen eri kielten asiantuntijaeliminä toimivat suomen kielen, ruotsin kielen, saamen kielen, romanikielen ja viittomakielen lautakunnat, jotka koostuvat ulkopuolisista asiantuntijoista ja Kotuksen asiantuntijoista. Lautakuntien tehtävänä on alallaan päättää kielenkäyttöä koskevista periaatteellisista tai yleisluontoisista suosituksista. Kotuksella on myös ulkopuolisia sidosryhmiä laajasti edustava neuvottelukunta.

Kotuksen rahoitus koostuu valtion talousarviossa hyväksytyistä viraston toimintamenorahoituksesta ja veikkausvoittovaroista sekä maksullisen kielipalvelun ja tuotteiden myyntituloista. Sen lisäksi erityisesti tutkimus- ja aineistohankkeilla on ulkopuolista rahoitusta Suomen Akatemialta ja muilta tahoilta. Kotuksen budjettirahoitus vuonna 2010 oli kokonaisuudessaan 5 269 000 euroa, josta 2 557 000 toimintamenorahoituksena ja 2 712 000 veikkausvoittovaroista. Maksullisen kielipalvelun ja kirjojen myyntitulot ovat lisäksi vuosittain noin 500 000 euroa.

Kotuksen kokonaishenkilötyövuosimäärä vuonna 2010 oli 103,9. Henkilöstöstä virkasuhteisia oli 40. Henkilötyövuosimäärä jakautui vuonna 2010 seuraavasti: suomen kieli 55, ruotsin kieli 11, romanikieli 2, saamen kielet 2, viittomakieli 1 ja suomalais-

ugrilaiset kielet 3 henkilötyövuotta. Kotuksen hallinnossa laitoksen johtaja mukaan lukien, IT-yksikössä, kehittämistehtävissä ja kirjastossa toimi vuonna 2010 henkilöstöä 21 henkilötyövuotta vastaava määrä.

Lisäksi Kotukseen palkattiin vuonna 2010 määräaikaisiin digitointitehtäviin 8,9 htv:tä. Kyseessä oli hallituksen vuotta 2010 koskeva ns. elvytyspaketti muun muassa nuorisotyöllisyyden edistämiseksi.

Tehtävät ja yhteistyötahot

Tutkimuskeskuksen tehtävät on määritelty laissa kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta (48/1976) ja asetuksessa kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta (1213/1993). Lain 1 §:n mukaan kotimaisten kielten tutkimuskeskus on suomen ja ruotsin kielen tutkimusta ja huoltoa, suomen sukukielten tutkimusta sekä saamen kielen huoltoa varten. Tutkimuskeskuksen tehtävänä on myös huolehtia suomalaisen viittomakielen ja romanikielen tutkimuksesta ja huollosta.

Asetuksen 1 §:ssä tarkennetaan kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tehtäviä seuraavasti:

- 1) tutkia suomea ja ruotsia, saamea ja muita suomen sukukieliä sekä suomalaista viittomakieltä ja romanikieltä;
- 2) kehittää ja huoltaa suomea, ruotsia, saamea sekä suomalaista viittomakieltä ja romanikieltä;
- 3) laatia sanakirjoja ja muita kieltä esitteleviä julkaisuja;
- 4) koostaa ja kehittää kielenaineskokoelmia ja pitää niitä yllä julkisina kansallisina arkistoina; sekä
- 5) kehittää ja kartuttaa uralistiikan kirjastoa julkisena tutkimuskirjastona.

Kotuksen tehtävät jakautuvat nykykieleen kohdistuviin toimintoihin ja varhempien kielimuotojen toimintoihin. Kotuksen päätehtäväläat ovat kielenhuolto (mm. Kielitoimisto), sanakirjatyö, tutkimus sekä aineisto- ja arkistotyö. Kotus ylläpitää myös laajaa suomen ja sen sukukielten kirjastoa. Mainitut alueet liittyvät toisiinsa monin tavoin. Nykykielen sanakirjatyö ja kielenhuolto ovat kiinteässä yhteydessä keskenään, ja kielenhuolto hyödyntää tutkimushankkeiden tuloksia. Sanakirjatyön ja tutkimuksen pohjana ovat arkis-

tot ja aineistot. Tietotekniikkapalvelut ovat olennainen osa nykymuotoista kielenhuoltoa, tutkimusta ja sanakirja- ja aineistotyötä.

Kielenhuollon tavoitteena on edistää kotimaisten kielten ja nimistön monipuolista ja tarkoituksenmukaista käyttöä lisäämällä yleistä kielitietoisuutta ja tukemalla kielenkäyttäjää erityisesti kirjoitetun kielen alalla. Tavoitteeseen pyritään tarjoamalla monipuolisia kielenhuollon palveluja, antamalla kielitietoa ja kielenkäytön ohjeita eri tiedotuskanavia hyväksi käyttäen sekä tekemällä yhteistyötä julkiseen kielenkäyttöön vaikuttavien tahojen kanssa. Saamen kielten, viittomakielten ja romanikielen alalla tuetaan kielenkäyttöalan laajentumista.

Sanakirjatyön tavoitteena on tuottaa ajantasaista nykysuomen sanakirjaa eli Kielitoimiston sanakirjaa sekä kulttuurisesti merkittäviä, nykykielen taustaa ja kielen kehitystä valaisevia sanakirjoja, Suomen murteiden sanakirjaa ja Suomen ruotsalaismurteiden sanakirjaa. Sanakirjat palvelevat ja hyödyttävät sekä kielenkäytön ammattilaisia että suurta yleisöä.

Suomen kielessä huolehditaan normitetun yleiskielen toimivuudesta. Suomessa käytetty ruotsin yleiskieli pidetään ruotsin standardin mukaisena. Normitus kohdistuu niin sanastoon ja nimistöön kuin kieliopillisiin seikkoihin ja oikeinkirjoitukseen. Kielenhuollon asiantuntijaeliminä toimivat Kotuksen kielilautakunnat, joissa on jäsenenä kielen ammattilaisia yhteiskunnan eri aloilta. Kielen- ja nimistöhuollon suosituksia julkaistaan oppaissa, kielenhuollon tiedotuslehdissä ja Kotuksen verkkosivuilla. Kielenhuollon toimintaan kuuluvat myös kielen- ja nimistöhuollon palvelut median, opetuksen ja viranomaisten sekä julkisen kielenkäytön kehittämiseksi. Palveluissa hyödynnetään Kotuksen tutkimustuloksia, jotka auttavat parantamaan erityisesti viranomaiskieltä ja kansalaisten mahdollisuuksia saada palvelua ymmärrettävällä kielellä. Kotus antaa sanastoa, nimistöä ja viranomaiskieltä koskevia lausuntoja ja tarkistaa karttojen nimiä. Kielenhuollon koulutuspalvelun asiakkaita ovat mm. Kela, kunnat, ministeriöt, oikeuslaitokset, tiedotusvälineet kuten Yle ja sanomalehdet, sekä kääntäjät. Ruotsin kielen puolella tärkeä kohde on myös ruotsinkieliset oppi-

kirjat. EU-kielenhuolto ja virkakielen huolto sekä pohjoismainen virkakieliyhteistyö on tärkeä osa kielenhuollon toimintaa.

Kotuksen kielenhuoltojulkaisuja ovat mm. Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas ja Kielitoimiston nimiopas, suomen kielen huollon tiedotuslehti Kielikello ja ruotsin kielen huollon tiedotuslehti Språkbruk. Kielenhuoltoartikkeleita julkaistaan Kotuksen verkkosivuilta. Lisäksi pyritään vaikuttamaan julkiseen kielenkäyttöön antamalla haastatteluja ja käyttämällä puheenvuoroja tiedotusvälineissä, toimimalla jäsenenä eri alojen työryhmissä, muun muassa lääketieteen sanastolautakunnassa ja tietotekniikan kotoistushankkeessa.

Kotuksessa tehtävä tutkimus kohdistuu pääasiassa suomen kieleen. Tutkimuskohteiden valinnassa Kotus on pääosin seurannut yhteiskunnan kielellisiä tarpeita ja niiden keskeisyyttä Kotuksen toimintaan. Tältä perustalta yhdeksi tutkimuslinjaksi on valittu julkishallinnon tekstien tutkimus sekä kansalaisen ja viranomaisen kohtaaminen asiointitilanteissa, sillä kansalaisilla on usein vaikeuksia ymmärtää viranomaisen tekstiä. Tutkimusaiheiden valinnassa on pidetty mielessä kansalaisten kielellisen demokratian lisääminen, mikä on Kotuksen toiminta-ajatuksen ydin. Toisena keskeisenä tutkimuslinjana on ollut sekä puhutun että kirjoitetun kielen ja kielenkäytön muutoksen seuraaminen. Tutkimustietoa sovelletaan Kotuksen omassa kielen- ja nimistönhuollossa sekä nykykielen sanakirjojen tuottamisessa. Kielitoimiston kielenhuoltotyö ja Kielitoimiston sanakirja vaativat pitkäjänteistä ja systemaattista kielen muutoksen seuraamista ja tutkimista.

Kotus tekee aloitteita ja toimii koordinaattorina erityisesti ydinalueitaan koskevassa tutkimuksessa. Laitos on viime vuosina ollut mukana useissa Suomen Akatemian rahoittamissa hankkeissa ja joissakin yliopistojen kanssa tehtävissä yhteistyöhankkeissa.

Kotuksen yksi tehtäväala on sanakirjatyö. Kotuksessa laaditaan neljää laajaa sanakirjaa, jotka on aloitettu jo ennen Kotuksen perustamista vuonna 1976. Kielitoimiston sanakirja kuvaa suomen nykyisen yleiskielen sanastoa, sen käyttöä ja yleiskielen normeja. Aineistoa poimitaan mm. lehdistä, kirjallisuudesta ja verkkoaineistosta. Sanakirja ilmestyy

jatkuvasti päivitettävänä sähköisenä versiona (MOT -sanakirjat, 2008) ja painettuna (viimeksi 2006). Teoksessa on 100 000 hakusanaa.

Kotuksessa on lisäksi tekeillä kolme vanhoja kielimuotoja esittelevää sanakirjahankeita, joita ennen tutkimuskeskuksen perustamista tehtiin valtionavulla Sanakirjasäätiössä ja Folkmålskommissionenissa. Vuonna 1976 Suomen murteiden sanakirja -hanke ja sitä varten kerätyt aineistot, yli 8-miljoonainen sanalippuarkisto, siirrettiin Kotimaisten kielten tutkimuskeskukseen. Sanakirjasäätiöstä tutkimuskeskukseen siirtyi myös Vanhan kirjasuomen sanakirja ja Folkmålskommissionenilta Suomen ruotsalaismurteiden sanakirja, Ordbok över Finlands svenska folk mål.

Sanakirjatyössä sovelletaan uusinta tietotekniikkaa ja käsikirjoitukset laaditaan sähköisesti sanakirjoja varten kehitetyillä ohjelmistoilla. Sanakirjat perustuvat erittäin laajoihin 1900-luvun alkuvuosikymmenillä kerättyihin arkistoihin. Sanakirjojen toimitusperiaatteet on laadittu 1970-luvulla ja aineiston valinta, käsittely sekä sana-artikkelien laatiminen on vaativaa ja vie aikaa vuosikymmeniä.

Suomen murteiden, Vanhan kirjasuomen sekä ruotsalaismurteiden sanakirjojen historiaa, nykytilaa ja tulevaisuutta kartoitettiin vuonna 2009. Samalla arvioitiin miten kauan sanakirjojen valmiiksi saamiseen vielä kuluu aikaa, missä määrin sanakirjoihin viitataan kirjallisuudessa ja mikä on niiden kulttuuri-merkitys. Suomen murteiden sanakirjan ensimmäinen nide ilmestyi vuonna 1985 ja toistaiseksi viimeinen, kahdeksas, vuonna 2008.

Ordbok över Finlands svenska folk målin ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1982. Viimeisin, 4. osa, ilmestyi vuonna 2007. Sanakirjasta on suunniteltu 7-osaista.

Sanakirjoihin kohdistuvia viittauksia, muun muassa suomen kielen tutkimuksen keskeisessä aikakausjulkaisussa on vuosina 1986—2008 suhteellisen vähän. Toisaalta on huomattava, että sanakirjojen käyttöä ei aina dokumentoida tutkimuksessa tai muussa käytössä, ja että kyse on keskeneräisten teosten käytöstä. Sanakirjojen käyttömahdollisuudet tutkijoille ja suurelle yleisölle ovat rajallisia

niin kauan kuin sanakirjat ovat kesken eivätkä niiden aineistot ole sähköisesti saatavissa. Sanakirjojen julkaisemisesta sähköisesti on suunnitelma. Osa siitä valmistuu vuonna 2011. Sähköinen julkaiseminen tulee huomattavasti lisäämään niiden käyttöä ja niihin viittaamista tieteellisissä julkaisuissa.

Selvityksessä todettiin, että kaikista elävistä sivistyskielistä julkaistaan yksikielisiä sanakirjoja. Niillä on paitsi tieteellistä myös yleisempää kulttuurista arvoa. Kotuksen historiallisilla sanakirjoilla on erityistä merkitystä kielentutkimukselle, entisajan kansankulttuurin, yhteiskuntaelämän ja muun historian dokumentoinnille sekä sanakirjatyön osaamiselle Kotuksessa. Kotuksessa on tehty myös vuonna 2006 valmistuneen Karjalan kielen verkkoversio ja Vogulin sanakirjaa, joka valmistuu lähivuosina.

Kotus ylläpitää ja kehittää kansallisesti merkittävää tutkimusinfrastruktuuria, joka koostuu kielellisesti ja kulttuurisesti arvokkaista kielenainekokoelmista. Niitä tarvitaan erityisesti Kotuksen tutkimus-, sanakirja- ja kielenhuoltotyössä, mutta myös yleisesti alan tutkimuksessa ja opetuksessa. Kotus kehittää jatkuvasti sähköistä aineistopalveluaan tuottamalla verkkosivuille hakemistotietokantoja ja sähköisiä aineistoja. Kotuksen kirjasto osallistuu valtakunnallisen kirjastoverkon työhön ja on mukana Kansallinen digitaalinen kirjasto -hankkeessa, jonka tarkoituksena on kirjastojen, arkistojen ja museoiden keskeisten kansallisten tietovarantojen saatavuuden ja käytettävyyden edistäminen tietoverkoissa muun muassa yhteisellä käyttöliittymällä ja yhteisellä pitkäaikaissäilytysratkaisulla. Kotus tekee aineistojen osalta yhteistyötä alan muiden toimijoiden, kuten Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Svenska litteratursällskapetin ja CSC - Tieteen tietekniikan keskuksen kanssa. Kotuksen tietekniikan asiantuntijat vastaavat perustietekniikan lisäksi myös sisältötoimintoja tukevasta tietotekniikasta ja sen kehittämisestä, kuten rakenteisten sanakirjojen toimitusjärjestelmien, kielenhuollon tietokantojen sekä sähköisten aineistojen ylläpidosta ja kehittämisestä.

Kotusta koskevien säädösten mukaan sen tehtäviin kuuluvat suomen ja ruotsin kielen lisäksi Suomessa käytettävät saamen kielet,

Suomen romanikieli ja suomalaiset viittomakielet. Kullakin on ulkopuolisista asiantuntijoista koostuva lautakunta. Kotuksen tavoitteena on lisätä tietoa vähemmistökielistä ja kieliyhteisöjen oikeuksista, tilanteesta ja tarpeista ja tukea uhanalaisten kielten elvyttämistä. Yksittäisten kielten tasolla edistetään kielenkäyttöä, huolletaan ja tutkitaan kieltä. Vähemmistöryhmien elimet ja järjestöt, kuten Saamelaiskäräjät ja Kuurojen Liitto, toteuttavat osaltaan näiden kielten kielipolitiikkaa ja kehittämistä. Tutkimuksesta ja opetuksesta vastaavat vähemmistökielten instituutiot, kuten Oulun yliopiston Giellagas-instituutti ja Jyväskylän yliopiston viittomakielen keskus.

Kotus on laatinut useita kielipoliittisia toimintaohjelmia: Suomen kielen toimintaohjelma ilmestyi vuonna 2009, ruotsin kielen ohjelma vuonna 2003 ja romanikielen ohjelma vuonna 2009 ja Suomen viittomakielten ohjelma yhdessä Kuurojen liiton kanssa vuonna 2010. Kaikissa ohjelmissa esitetään huoli kansalliskielten ja muiden kielten tulevaisuudesta ja korostetaan sitä, että kielten elinvoimaisuus riippuu sekä yhteiskunnan että yksilön ratkaisuista. Kantavana ajatuksena on rinnakkaiskielisyys: kannustetaan siihen, että omaa kieltä käytetään eri yhteyksissä tarvittavien muiden kielten rinnalla. Kotus toimii kielen asiantuntijana sekä kielilainsäädännön laadinnassa että kielenhuollon tehtävissä.

Kotuksen tutkimushankkeissa tutkitaan julkista kielenkäyttöä ja nykykielen kehitystendenssejä aloilta, jotka ovat keskeisiä Kotuksen toiminnoissa, kuten viranomaistekstit, kielioppi, nimistö, kirjakielen kehitys sekä kielen vaihtelu ja kielellinen vuorovaikutus. Tutkimus tukee kielenhuoltotyötä ja lisää yleistä kielitietoisuutta.

Kotuksen kieliaineistot ovat vuonna 2008 tehdyn opetusministeriön infrastruktuuriarvioinnin mukaan yksi kansallisesti merkittävä tutkimusinfrastruktuuri. Kieliaineistotyön tavoitteena on ylläpitää ja kehittää ja saattaa laajasti saataville näitä aineistoja. Erityisesti sähköisessä muodossa verkossa olevia kieliaineistoja lisätään tutkimuskeskuksen, muun tiedeyhteisön, viranomaisten ja suuren yleisön hyödynnettäväksi.

Kotuksen asiakkaita ovat kaikki kansalaiset ja erityisesti kielen ammattilaiset. Kansalaisia palvellaan Kielikello- ja Språkbruk-lehtien kautta, henkilökohtaisella neuvonnalla sekä tarjoamalla ohjeita ja aineistoja verkkosivuilla. Kotus tukee yhteiskunnan eri tahojen kielityötä osallistumalla muun muassa työryhmiin kielen asiantuntijana, julkaisemalla Kielitoimiston sanakirjaa ja Kielitoimiston oppaita, ottamalla kantaa ajankohtaisiin kielikysymyksiin sekä toimimalla osana tiedeyhteisöä. Kotuksella on yhteisiä tutkimusprojekteja eri yliopistojen kanssa. Yhteisistä tutkimus- ja julkaisuhankkeista voidaan mainita Kotuksen ja Helsingin yliopiston sekä Suomen Akatemian rahoittama Iso suomen kielioppi. Teoksesta on vastikään julkaistu myös maksutta käytettävissä oleva verkkoversio yhdessä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kanssa.

Kotuksen neuvottelukunnassa, lautakunnissa ja muissa ryhmissä toimii asiantuntijoita yhteiskunnan eri aloilta. Merkittäviä yhteistyökumppaneita ovat mm. valtioneuvoston kanslia, oikeusministeriö ja Opetushallitus sekä Kansaneläkelaitos ja Yleisradio. Yhteistyötä tehdään myös sanomalehtien toimitusten kanssa. Lähialojen tieteellisiin seuroihin kuten Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan, Svenska litteratursällskapet i Finland rf:ään ja Suomalais-Ugrilaiseen Seuraan on tiiviit suhteet. SKS:n ja Suomen Kotiseutuliiton kanssa julkaistaan yhteistä Hiidenkivi-lehteä. Kansainvälinen yhteistyö on aktiivista erityisesti Pohjoismaiden ja Viron kielenhuoltoja tutkimuslaitosten mutta myös muiden Euroopan tutkimuslaitosten ja tutkijayhteisöjen kanssa.

Yliopistoissa harjoitettava suomen, ruotsin ja saamen kielen tutkimus

Vuoden 2009 lokakuussa toteutettiin yliopistoissa kielitieteellisistä tutkimusresursseista kysely, joka kohdistettiin kaikkien Suomen yliopistojen englannin, ranskan, ruotsin, saksan, suomalais-ugrilaisen, suomen ja venäjän kieliaineille. Yliopistoilta pyydettiin tiedot vakinaisissa tai määräaikaissa viroissa tai työsuhteissa olevien henkilöiden määristä. Kyselyn mukaan korkeimman tason tutkimusvirkoja on jonkin verran

enemmän englannin kielessä (43) kuin suomen kielessä (40). Myös professorinvirkojakin on enemmän englannin kielessä (27) kuin suomessa (22). Kolmanneksi eniten eli 28 tutkimusvirkaa oli vuonna 2009 ruotsin kielessä, sitten seuraavat saksan kieli 24, venäjän kieli 17, ranskan kieli 11 sekä suomalais-ugrilaiset ja itämerensuomalaiset kielet yhteensä 7 virkaa. Saamen kielen virkoja on Suomen yliopistoissa yhteensä viisi: Helsingin yliopistossa sekä Lapin yliopistossa on molemmissa yksi lehtori. Oulun yliopistossa on yksi professori, yksi lehtori ja yksi opettaja.

Vähemmistökieliä edustavat organisaatiot ja muut keskeiset toimijat kielten tutkimuksessa

Saamelaiskäräjien tehtävänä on hoitaa saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevat asiat. Saamelaiskäräjillä on Saamen kielineuvosto, josta säädetään saamelaiskäräjälaissa. Neuvostossa pitää olla yksi jäsen jokaisesta Suomen saamen kielestä. Saamen kielineuvosto valmistelee kielipoliittisia asiakirjoja ja lausuntoja, kehittää Suomen saamen kieliä ja antaa ohjeita. Kielipoliittinen työ koskee saamen toteutumisen seuranta ja kieliolojen tarkastelua. Kotuksen saamen kielen huoltaja on vakituksena asiantuntijana Saamen kielineuvoston kokouksissa. Saamelaiskäräjillä on kaksi virkamiestä, jotka vastaavat kielineuvoston asioiden hoitamisesta. Saamelaisten pohjoismainen kieliyhteistyö on toiminut vuodesta 1971 lähtien Saamen kielilautakunnan kautta Saamelaisneuvoston (saamelaisyhdistysten pohjoismainen yhteistyöelin) yhteydessä. Saamen kielilautakunta on Saamelaisen parlamentaarisen neuvoston alainen elin ja se on saamen kansan yhteinen päättävä elin saamen kielen kysymyksissä. Kielilautakunnan tavoitteena on säilyttää ja edistää sitä kulttuuriperintöä, joka kuuluu saamen kieleen, ja täten toimia ammatillisena asiantuntijaelimenä, jonka tehtävänä on yhdistää ja yhdenmukaistaa saamen kielen käyttöä ja huoltoa koskevia toimenpiteitä sekä toimia valtakunnallisesti saamen kielielinten välisenä tiedottajana ja koordinoida saamen kielityötä. Saamen kielilautakunta koostuu 12 jäsenestä, jotka edus-

tuvat Ruotsin, Suomen, Norjan ja Venäjän puolen saamelaisalueen saamen kieliryhmiä. Saamelaiskäräjillä on kieliturvasihtööri, kieliasiansihtööri sekä kääntäjiä, mutta ei tutkimus- tai koulutusvirkoja.

Kotuksen alaisuudessa toimii saamen kielen lautakunta, jossa ovat edustettuina kaikki Suomessa puhuttavat saamen kielet eli inarinsaame, koltansaame ja pohjoissaame. Lautakunnan tehtävänä on päättää saamen kielten käyttöä koskevista periaatteellisista tai yleisluonteisista suosituksista. Kotuksessa on yksi kokoaikainen pohjoissaamen huoltajan virka sekä osa-aikainen inarinsaamen huoltajan virka. Koltansaamen kehittämisestä huolehditaan projektityön turvin. Kotuksen saamen tutkijat asuvat ja työskentelevät saamen kielen alueilla Lapissa.

Sosiaali- ja terveysministeriön alaisuudessa toimivan Romaniasiain neuvottelukunnan näkökulmasta nimenomaan Kotus ja sen yhteydessä toimiva romanikielen lautakunta huolehtivat romanikielestä. Romanikieli mainitaan perustuslaissa. Kotuksen romanikielen lautakunta on julkaissut romanikielen kielipoliittisen ohjelman keväällä 2009. Syksyn 2009 aikana on valmistunut romanipoliittinen ohjelma sosiaali- ja terveysministeriön hallinnon alalla. Ohjelmassa kiinnitetään huomiota myös romanikielen edistämiseen. Tavoitteena on romanikielen säilyminen Suomessa, sillä tällä hetkellä elossa ovat viimeiset romania puhuvat ikäluokat – eivät enää sukupolvet. Suomen romanikielen murretta kaaloo puhutaan vain Suomessa. Helsingin yliopisto on käynnistänyt romanikielen opetusta.

Kotus ja Kuurojen Liitto ovat tehneet jo pidempään yhteistyötä viittomakieleen liittyvissä asioissa. Kotusta koskeviin säädöksiin lisättiin viittomakielen tutkimusta ja huoltoa koskeva kohta vuonna 1996. Ensimmäinen viittomakielen perussanakirja ilmestyi 1998 ja vuonna 2003 viittomakielen sanakirja pantiin verkkoon. Korpustyössä työtä on tehty Kuurojen Liiton, Kotuksen sekä Helsingin ja Jyväskylän yliopistojen voimin. Viittomakielen lautakunnalle kuuluu sekä suomalainen että suomenruotsalainen viittomakieli.

Opetushallitus hoitaa oman toimialansa osalta saameen, romaniin, vähemmistökieliin ja maahanmuuttajiin liittyviä asioita.

Kotus tekee yhteistyötä myös Sanastokeskus TSK:n (entinen Tekniikan Sanastokeskus) kanssa. Sanastokeskus on aiemmin toiminut Kotuksen yhteydessä. Sanastokeskus TSK tarjoaa asiakkailleen tietoa erikoisalojen termeistä ja sanastotyöstä sekä antaa näihin liittyvää asiantuntijapalvelua. Tärkein kohde-ryhmä on elinkeinoelämä sekä julkinen sektori. Sanastokeskuksen palvelut ovat sekä yleishyödyllisiä (termipankki, kirjasto) että erillisrahoitteisia hankkeita.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksella on humanistisen tutkimuksen yhtenä infrastruktuurina liittymäkohtia moniin organisaatioihin tutkimus-, arkisto- ja kirjastoasioissa. Osalla toimijoista on Kotuksen kanssa yhteistä historiaa. Näitä ovat Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Svenska litteratursällskapet i Finland r.f., Sanastokeskus TSK ja Suomalais-Ugrilainen Seura.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) on vuonna 1831 perustettu tieteellinen seura, jonka keskeisiä aloja ovat kansanperinne, kirjallisuus ja suomen kieli. Seuran toiminnan painopiste on kansanperinteessä ja kirjallisuudessa, ei kielessä. Seura toimii myös kansallisena muistiorganisaationa, tutkimuslaitoksena ja kulttuurijärjestönä. Se on Kotuksen tavoin humanistisen tutkimuksen infrastruktuuri, joka kartuttaa, säilyttää, välittää ja tutkii suomalaista kulttuuriperintöä ja harjoittaa julkaisu- ja tiedotustoimintaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotus tekevät julkaisuyhteistyötä.

Svenska litteratursällskapet i Finland r.f. (SLS) on vuonna 1885 perustettu tieteellinen seura, joka säilyttää, kehittää ja välittää Suomen ruotsinkielistä kulttuuriperintöä. Se keskittyy suomenruotsalaiseen kirjallisuuteen, kulttuuriin ja tutkimukseen. Kirjallisuus kattaa kauno- ja tieteellisen kirjallisuuden lisäksi kielitiedon sekä suullisen ja kirjallisen perinteen välittämisen.

Kotuksella ja Litteratursällskapetilla on yhteistä historiaa ja yhtymäkohtia on myös Kotuksen ja SLS:n arkistotoiminnoilla. Kotuksessa nykyään sijaitsevan sanakirjahankkeen ”Ordbok över Finlands svenska folk mål” toimittaminen aloitettiin vuonna 1959 SLS:ssä. Vuonna 1976 hanke siirrettiin Kotukselle. SLS:n kustantamo on vastannut 4. osan julkaisemisesta ja tulee vastaamaan myös seu-

raavien osien julkaisemisesta (osat 5–7). Kotuksen perustamisen yhteydessä SLS:ltä Kotukselle siirrettiin myös valtionrahoitteinen nimistönhuolto ja neuvonta. Kotuksen vastuulla on nimiosarekisterin ylläpitäminen, kun taas paikannimikokoelmat ovat edelleen SLS:n kieliarkiston hallussa. Vastaavat suomenkieliset toiminnot on keskitetty Kotukselle. Yllä mainittuja Kotusta sivuavia toimintoja SLS:ssä hoidetaan yhden henkilötyövuoden resurssilla SLS:n arkistotoiminnan osana. Kotus ja SLS tekevät nykyään yhteistyötä murreanakirjan kustantamisessa. Sanakirjatyössä käytetään SLS:n murrekokoelmia, joista Kotuksen käytössä on kopio-
rekisterit.

Suomalais-Ugrilainen Seura (SUS) on yksi Suomen vanhimmista ja suurimmista tieteellisistä seuroista. Perustamisestaan lähtien (1883) seura on pyrkinyt edistämään uralilaisten ja altailaisten kielten ja näitä kieliä puhuvien kansojen kulttuurien, kansatieteen, kansanrunouden ja esihistorian tutkimusta. Etenkin ensimmäisinä vuosina seuran toiminnassa oli keskeisellä sijalla kenttätyö. Toiminnan painopiste siirtyi vähitellen kerätyn aineiston ja alan tutkimusten julkaisemiseen. Suomalais-Ugrilainen Seura on tehnyt Kotuksen kanssa julkaisu-yhteistyötä kustantamalla alkuaan SUS:n materiaaleista laadittuja sukukielten sanakirjoja. Näistä vogulin (mansin) sanakirja on vielä viimeisteltävänä. Kotusta perustettaessa 1976 siihen liitettiin SUS:n kirjasto (nykyinen Kotuksen kirjaston suomalais-ugrilainen kokoelma SUK), joka karttuu jatkuvasti SUS:n kansainvälisten ja kotimaisten vaihtojen kautta. Seura harjoittaa edelleen julkaisu-toimintaa ja tukee stipendein ja apurahoin seuran työaloihin liittyvää tieteellistä tutkimusta ja keruuta. Sen arkisto ja kokoelmat ovat tutkijoiden käytettävissä. Suomalais-Ugrilaisen Seuran kirjasto on vuonna 1978 luovutettu osaksi Kotuksen kirjastoa.

Keskuksen kansainvälinen toimintaympäristö

Kielentutkimusta, kielenhuoltoa, sanakirja- ja/tai aineistotyötä tehdään kansallisissa laitoksissa kaikissa Euroopan maissa. Kotus on näiden laitosten yhteistyöelimen EFNILin jäsen (European Federation of National Insti-

tutions for Language, <http://www.efnil.org>). EFNIL on perustettu 2003. Se toimii laitosten yhteisenä keskustelufoorumina sekä kokoaa ja julkaisee tietoa kielten käytöstä ja kielipolitiikasta Euroopan unionissa. Lisäksi se edistää Euroopan unionin virallisten kielten tutkimusta ja rohkaisee opiskelemaan kieliä sekä painottaa toiminnassaan kielellisen ja kulttuurisen monimuotoisuuden merkitystä Euroopassa. EFNILiin kuuluvat kaikkien EU-maiden kielentutkimuslaitokset tai kielenhuollosta ja sanakirjatyöstä vastaavat yksiköt. Lisäksi Norjan ja Islannin kielineuvostot osallistuvat EFNILin toimintaan tarkkailijoina. Suurin osa Euroopan tutkimuslaitoksista on keskittynyt maan enemmistökielen.

Kotus osallistuu YK:n talous- ja sosiaalineuvoston (ECOSOC) alaisen pysyvän paikannimiasiantuntijaryhmän ja sen pohjoismaisen jaoston työryhmien toimintaan yhdessä Maanmittauslaitoksen kanssa paikannimien standardoinnin edistämiseksi sekä kansallisesti että kansainvälisesti.

Eniten yhteistyötä Kotuksella on Eesti Keele Instituutin ja Ruotsin kielenhuollosta vastaavan Språkrådetin kanssa, joka kuuluu osana laajempaan laitokseen Institutet för språk och folkminnen. Lisäksi kielenhuollossa on läheistä yhteistyötä kaikkien muidenkin Pohjoismaiden vastaavien laitosten kanssa. Tutkimusyhteistyötä on tehty erityisesti Mannheimissa sijaitsevan saksan kielen laitoksen (Institut für Deutsche Sprache) kanssa.

Eesti Keele Instituut (EKI) on perustettu 1947. Vuodesta 2002 EKI on ollut Viron opetus- ja tiedeministeriön alainen tutkimus- ja kehittämislaitos. Työntekijöitä on noin 70. EKIn tehtävänä on tutkia nykyviron kirjakieltä, kielen alkuperää ja historiaa sekä murteita ja sukukieliä; toimittaa kulttuurin kannalta keskeisiä perussanakirjoja ja muita julkaisuja; pitää yllä ja täydentää viron kielen ja lähisukukielten arkistoja ja kokoelmia sekä taata tutkijoille mahdollisuus niiden käyttöön Virossa ja Viron ulkopuolella; kehittää kielenhuollon teoriaa ja edistää käytännön kielenhuoltoa sekä koordinoita termityötä ja nimistönhuoltoa; käsitellä kieliteoreettisia ja yleiskielitieteellisiä kysymyksiä ja kehittää kieliteknologiaa. EKIn budjetti on (2008)

25 466 000 EEK (n. 1 170 000 euroa). Varat saadaan pääasiassa Viron opetus- ja tiedeministeriöltä, lisäksi puolustusministeriöltä, Viron tiedesäätiöltä ja muista lähteistä. Suurin osuus (noin neljännes) varoista kohdistuu sanakirjatyöhön; kielenhuoltoon, aineistotyöhön ja tutkimushankkeisiin osoitetaan kuhunkin noin 12–15 % vuosibudjetista.

Ruotsissa toimii Institutet för språk och folkminnen, joka kokoaa ja tutkii murteita, paikan- ja henkilönnimiä ja kansanperinnettä, huoltaa ruotsia ja vähemmistökieliä, pitää yllä arkistoja ja seuraa kielipolitiikan toteutumista. Laitos on perustettu 2006, ja sen pohjana ovat eri puolilla maata toimivat murrenimeni- ja kansanperinnearkistot (Uppsala, Lund, Göteborg ja Uumaja) ja kielineuvosto (Tukholma). Vuonna 2008 kokonaisbudjetti oli 57 714 000 SEK (n. 5 603 000 euroa). Henkilöstön määrä on noin 90.

Svenska Akademiens julkaisee ruotsin kielen sanakirjaa ja sanalista. Svenska Akademiens ordbok kuvaa ruotsin kielen sanastoa ja sen kehitystä Kustaa Vaasan ajoista alkaen. Hankkeessa työskentelee 21 henkilöä. Svenska Akademiens ordlista ilmestyi ensi kerran 1874. Tuorein versio on julkaistu 2006. Hankkeessa työskentelee 7 henkilöä.

Språkbanken on Göteborgin yliopiston yksikkö, jonka tehtävänä on rakentaa, ylläpitää ja tarjota sanasto- ja tekstiaineistoja. Yksikkö on osa yliopiston ruotsin kielen laitosta ja sitä rahoittaa yliopiston humanistinen tiedekunta. Språkbanken on toiminut vuodesta 1975. Lexikaliska institutet perustettiin 2003. Sen päätehtävänä on leksikografinen ja leksikologinen tutkimus- ja kehitystyö. Laitoksessa työskentelee 9 henkilöä.

Yhteenvedon voidaan todeta, että Virossa Eesti Keele Instituutin työalaan kuuluvat siis kielenhuolto, sanakirjatyö, aineistotyö ja tutkimus. Ruotsissa työ jakautuu usean toimijan kesken: Kielenhuolto ja aineistotyö sekä arkistot ovat yhdessä laitoksessa (Institutet för språk och folkminnen) ja sen eri yksiköissä, sanakirjatyö toisessa (Svenska Akademiens) sekä aineistotyö ja leksikografinen tutkimus- ja kehitystyö kolmannessa (Göteborgin yliopisto). Virossa työntekijöitä on noin 70, Ruotsin vastaavissa laitoksissa yhteensä noin 125. Kotus sijoittuu henkilömäärältään näiden kahden väliin (2009 102 htv). Eniten Ko-

tusta muistuttaa rakenteeltaan Eesti Keele Instituut, tosin siellä kielentutkimuksen osuus on suhteellisesti suurempi ja kielenhuollon osuus pienempi kuin Kotuksessa. Lähes kaikkien Euroopan kielentutkimuslaitosten tapaan EKI keskittyy vain maan enemmistökieleen, viroon, kun taas Kotus ja Språkrådet ovat monikielisiä.

Kieltä koskevasta kotimaisesta lainsäädännöstä ja kansainvälisistä sopimuksista

Perustuslain (731/1999) 17 §:n 1 momentin mukaan Suomen kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi. Pykälän 2 momentin mukaan julkisen vallan on huolehdittava maan suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista samanlaisten perusteiden mukaan. Tämä merkitsee, että valtion ja kuntien on huolehdittava esimerkiksi sosiaali- ja terveyspalveluista, koulutus- ja muista sivistyspalveluista sekä niiden tiedonvälityksestä. Perustuslain 17 §:n 3 momentin mukaan Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisissa säädetään lailla. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.

Kielellisillä oikeuksilla tarkoitetaan lakiin tai asetukseen perustuvaa oikeutta käyttää tiettyä kieltä tai tiettyjä kieliä. Kielelliset oikeudet ovat kansalaisten oikeuksia ja niiden vastapainona viranomaisilla tai muilla julkista tehtäviä hoitavilla on kielellisiä velvollisuuksia, esimerkiksi velvollisuus palvella kansalaista hänen kielellään.

Kielilaki (423/2003) koskee Suomen kansalliskielten, suomen ja ruotsin, käyttämistä. Laki sisältää säännökset muun muassa virka-alueiden kielellisen aseman määräytymisperusteista (yksi- tai kaksikieliset virka-alueet), tuomioistuimissa ja muissa viranomaisissa käytettävästä kielestä sekä viranomaisen sisäisestä virkakielestä. Ahvenanmaan itsehallintolaissa (1144/1991) on säännökset muun muassa maakunnan ruotsinkielisestä asemasta sekä yksilön oikeudesta käyttää suomea maakunnassa toimivassa tuomioistuimissa ja muussa valtion viranomaisessa.

Saamelaisten kielellisistä oikeuksista säädetään saamen kielilaissa (1086/2003) Saamelaisten kielelliset oikeudet rajautuvat pääasiassa saamelaisten kotiseutualueelle. Lain 26 §:n mukaan saamen kielen kääntämistä ja muita laissa säädettyjä tehtäviä varten saamelaiskäräjillä on saamen kielen toimisto. Lain 29 §:n mukaan saamen kielen toimisto antaa yhdessä saamelaiskäräjien asettaman saamen kielineuvoston kanssa vaalikausittain saamelaiskäräjille kertomuksen saamen kieltä koskevan lainsäädännön soveltamisesta sekä saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta ja kieliolojen kehityksestä sen mukaan kuin valtioneuvoston asetuksella tarkemmin säädetään.

Valtakunnallisesta romanasian neuvottelukunnasta ja alueellisista romanasian neuvottelukunnista annetun valtioneuvoston asetuksen (1019/2003) 2 §:n mukaan valtakunnallisen romanasian neuvottelukunnan tehtävänä on muun muassa edistää romanin kielen ja kulttuurin vahvistumista.

Yleisesti kieliryhmien kielelliset oikeudet turvataan hallinto- ja lainkäyttöasioissa oikeudella tulkkaukseen ja muun muassa säännöksillä opetuslainsäädännössä.

YK:n yleiskokouksessa on 13.12.2006 hyväksytty vammaisten ihmisoikeussopimus, jonka Suomi on allekirjoittanut 30.3.2007. Sopimuksen ratifiointi on vielä kesken. Sopimuksen mukaan viittomakieli katsotaan rinnastuvaksi puhuttuun kieleen. Sopimuksen mukaan valtioiden tulee tunnustaa viittomakielen käyttö ja tukea sitä.

Yhteenvedona voidaan todeta, että julkiselle hallinnolle osoitettua velvollisuutta kielten huoltoon ja siihen liittyvään tutkimukseen ei sisälly muuhun lainsäädäntöön, paitsi lakiin kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta.

1.2 Nykytilan arviointi

Kielenhuoltoa ja kielen normittamista tehdään säädöksiin perustuen Suomessa ainoastaan Kotuksessa. Kielenhuollon toimintalojoja ovat yleinen kielenhuolto, virka- ja EU-kielen huolto, nimistönhuolto sekä koulutuspalvelut. Edellä mainittu kielenhuolto kohdistuu suomeen ja Suomessa käytettävään ruotsiin.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen toiminnan voidaan arvioida asettuvan asiantuntijaorganisaation, palveluorganisaation, yliopistomaisen tutkimuslaitoksen ja muistiorganisaation välimaastoon. Kotuksen tehtävistä kielenhuolto, tietyt sanakirjat ja aineistokokoelmat sekä näitä tukeva tutkimus ovat kansalliseen kulttuuriin liittyviä tehtäviä, joiden rahoittamiseen on olemassa julkinen intressi. Tutkimukseen ja aineistojen säilyttämiseen osallistuvat Suomessa myös muut valtion laitokset ja valtionavustuksia nauttivat yksityiset yhteisöt.

Kielen tutkimusta harjoitetaan osittain päällekkäisesti Kotuksessa ja yliopistoissa. Toisaalta vähäiset saamen, romanin ja viittomakielen kielenhuolto- ja tutkimusresurssit sijoittuvat hajanaisesti eri organisaatioihin.

Otettaessa huomioon, että suomi on maan pääkieli ja ettei suomen kieltä merkittävästi tutkita missään muualla kuin Suomessa, suomen kielen tutkimusresurssit ovat pienehköt. Myös vähemmistökielten resurssit ovat pienet ja ne ovat hajanaisesti sijoittuneita.

Kielellisiin oikeuksiin liittyen Jyrki Kataisen hallituksen hallitusohjelman mukaan kielellisten oikeuksien toteutumista kehitetään Ahtisaaren työryhmän esityksiä hyväksikäyttäen. Pääministerin johdolla laaditaan pitkän aikavälin kielistrategia kahden elinvoimaisen kansalliskielen kehittämiseksi ja konkretisoidaan sen pohjalta toimet hallituskaudelle. Lisäksi kehitetään viittomakielisten oikeuksien toteutumista ja selvitetään mahdollisuus säätää viittomakielilaki. Saamelaisten kulttuuritsehallinnon ja saamelaiskäräjien toimintaedellytyksiä kehitetään. Toteutetaan saamen kielen elvytysohjelman toimenpiteet ja turvataan tähän tarvittavat resurssit. Tavoitteena on luoda pysyvä toimintamalli saamen kielen elvyttämiseksi yhteistyössä opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa. Lisäksi laaditaan kansallinen kielistrategia, jossa määritellään tavoitteet ja toteutustavat kansallisen kielivarannon monipuolistamiseksi. Kansallisen kielivarannon kehittämisessä kiinnitetään erityistä huomiota saamen, romanikielen sekä viittomakielen asemaan.

Opetus- ja kulttuuriministeriön toimialalla on 24.9.2010 asetettu saamen kielen elvyttämishojelman laatimiseksi työryhmä ja ohjausryhmä, joiden toimikausi päättyy

31.12.2011. Elvytysohjelma tulee sisältämään myös ehdotuksia, jotka koskevat saamen kielten tutkimusta ja kielenhuoltoa. Oulun yliopistossa humanistisen tiedekunnan yhteydessä toimii Giellagas-instituutti, jossa tutkitaan saamen kieltä, annetaan saamen kielen opetusta ja saamen kielen tulkausta. Opetus- ja kulttuuriministeriö rahoittaa toimintaa Oulun yliopistolle kuuluvana valtakunnallisena erityistehtävänä.

Opetus- ja kulttuuriministeriön toimialalla viittomakielentulkkien koulutus tapahtuu ammattikorkeakouluissa. Jyväskylän yliopiston vastuulla on viittomakielinen luokanopettajakoulutus. Jyväskylän yliopiston Viittomakielen keskus koordinoi myös suomalaista viittomakieltä koskevaa tutkimusta ja koulutusta Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamana valtakunnallisena erityistehtävänä.

Opetus- ja kulttuuriministeriö rahoittaa Helsingin yliopistossa toteutettavaan romanikielen tutkimusta ja opetusta sekä niiden edelleen kehittämistä.

2 Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset

2.1 Tavoitteet

Esityksen tavoitteena on keskuksen aseman vahvistaminen suomen ja ruotsin kielen huollossa ja sanakirjatyössä, sekä niihin liittyvässä tutkimuksessa. Tarkoituksena on myös poistaa päällekkäisyyksiä yliopistossa tehtävän tutkimuksen kanssa ja vahvistaa yliopistoissa tapahtuvaa saamen ja romanin kielen tutkimusta sekä kuurojen liitossa tapahtuvaa viittomakielen tutkimusta. Keskuksen yhteydessä toimivat kielilautakunnat jatkaisivat kuitenkin toimintaansa kaikkien edellä mainittujen kielten kielenkäyttöä koskevien suositusten antajana. Keskus profiloituisi jatkossa vahvemmin kielenhuoltoa suorittavaksi viranomaiseksi. Edellä mainitun perusteella Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen muuttuessa tutkimuslaitoksesta enemmän asiantuntijaviraston luontoiseksi esitetään viraston nimi muutettavaksi Kotimaisten kielten keskuksiksi.

2.2 Toteuttamisvaihtoehdot

Keskuksen nykyisiin tehtäviin sisältyvien kielten tutkimustoiminnan edellytysten vahvistamista on arvioitu seuraavien toteuttamisvaihtoehtojen osalta.

Ensimmäinen vaihtoehto on nykytilan säilyttäminen, jossa kielenhuollon ja siihen liittyvän tutkimuksen lisäksi keskuksella säilyisi myös perustutkimusluonteinen kielten tutkimus. Tässä vaihtoehdossa kielten tutkimusta ei pystyittäisi vahvistamaan resursseja yhteen kokoamalla. Vaihtoehto ei myöskään tukisi keskuksen profiloitumista kielen huollon asiantuntijaviranomaiseksi. Vaihtoehto ei olisi myöskään sektoritutkimuslaitosten rakenteellisen kehittämisen näkökulmasta toteuttamisvaihtoehtona kannatettava.

Toisena toteuttamisvaihtoehtona voisi olla keskuksen tehtävien siirtäminen kokonaisuudessaan yliopistolaitoksen vastuulle. Keskuksen tehtävät eivät sisällä julkisen vallan käyttöä, joten ne sopisivat myös valtionhallinnon ulkopuolella toimivan yliopistolaitoksen vastuulle. Kielen huolto voidaan kuitenkin katsoa liittyvän niin läheisesti kansalaisten kielisten oikeuksien toteuttamiseen, että on perusteltua säilyttää tämä tehtävä säädöksiin perustuen viranomaisella.

Kolmas toteuttamisvaihtoehto, johon tässä esityksessä on päädytty, on keskuksen toiminnan vahvistaminen suomen ja ruotsin kielen huollossa ja sanakirjatyössä ja niihin liittyvässä tutkimuksessa. Päällekkäisyyksiä yliopistossa tehtävän tutkimuksen kanssa poistettaisiin ja yliopistoissa tapahtuvaa saamen ja romanin kielen tutkimusta sekä Kuurojen Liitossa tapahtuvaa viittomakielen tutkimusta vahvistetaan. Keskuksen yhteydessä toimivat kielilautakunnat jatkavat toimintaansa kaikkien edellä mainittujen kielten kielenkäyttöä koskevien suositusten antajana.

2.3 Keskeiset ehdotukset

Keskuksen ydintoimintaa vahvistetaan suomen ja ruotsin kielen huollossa ja sanakirjatyössä sekä niihin liittyvässä tutkimuksessa. Keskuksen toiminta yleisenä kielenhuollon asiantuntijana määritellään laissa toiminnan tavoitteeksi. Tätä tukee kielilautakuntien säilyttäminen keskuksen yhteydessä myös

saamen kielen, viittomakielen ja romanikielen osalta.

Keskuksen ja yliopistojen työnjakoa selkeytetään. Yliopistoihin siirretään ne tutkimustehtävät, jotka ovat eniten perustutkimuksen luonteisia. Tämä tarkoittaa suomen kielen perustutkimuspainotteisten tehtävien siirtämistä Helsingin yliopistoon ja suomalaisugrilaisien kielten tutkimuksen tehtävien siirtoa Helsingin yliopistoon sekä Turun yliopistoon. Samanaikaisesti valtioneuvoston yleisistunnon päätöksellä siirrettäisiin keskuksen hallinnoima suomalais-ugrilainen kirjastokokoelma Helsingin yliopiston kirjastoon keskustakampukselle Helsingin yliopiston omistukseen.

Vähemmistökielten tutkimusta vahvistetaan kokoamalla vähäisiä resursseja yhteen. Romanikielen toiminnot siirretään Helsingin yliopistoon, jossa jo nykyisinkin on romanikielen tutkimusta ja opetusta. Saamen kielen toiminnot siirretään Oulun yliopistoon. Oulun yliopiston Giellagas-instituutilla on saamen kielten tutkimustoimintaa.

Viittomakielten toiminnot siirretään Kuurojen liitolle. Yhdistysmuotoinen Kuurojen liitto on 44 jäsenyhdistyksen valtakunnallinen keskusliitto, jonka tehtävänä on taata kuurojen ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisten mahdollisuuksien toteutuminen. Kuurojen Liittoa tuetaan jo nykyisinkin julkisin varoin ja etujärjestön erityisenä tehtäväalueena on viittomakielen aseman parantaminen yhteiskunnassa.

Ehdotettavat toimintojen järjestelyt tarkoittavat myös henkilösiirtoja tehtäviä vastaanottaviin organisaatioihin. Ehdotus koskisi yhteensä 11 virkaa tai työsopimussuhteista tehtävää, joissa henkilöt siirtyisivät työsopimussuhteisiin yliopistoihin tai Kuurojen Liittoon.

3 Esityksen vaikutukset

3.1 Taloudelliset vaikutukset

Esityksellä ei ole välittömiä vaikutuksia valtion talouteen, koska siirrettävät toiminnot rahoitetaan jatkossakin julkisista varoista. Siirtyväksi tarkoitettujen 11 viran tai tehtävän palkkauskulut ilman sivukulua ovat tällä hetkellä noin 392 500 euroa.

Helsingin yliopistoon siirtyisi kaksi suomen kielen perustutkimukseen liittyvää viranhaltijaa, kaksi romanikielen viranhaltijaa ja kaksi suomalais-ugrilaisen kielten tutkimustehtäviin liittyvää tehtävää, joiden työsopimussuhteiset työntekijät eläköityvät vuoden 2011 aikana. Lisäksi Helsingin yliopistoon siirtyisi suomalais-ugrilaisen kokoelman mukana kirjastonhoitajan virka, josta viranhaltija on eläköitymässä vuoden 2011 aikana.

Turun yliopistoon siirtyisi suomalais-ugrilaiseen kielentutkimukseen yksi tutkija, joka toimii tällä hetkellä määräaikaisessa työsopimussuhteessa Vogulin (mansin) sanakirjan laatimistyössä. Hänen toimipaikkansa sijaitsee jo nykyisellään Turun yliopistossa.

Oulun yliopistoon siirtyisi 2 saamen kielen tutkijaa, joiden toimipaikat sijaitsevat jo nykyisin saamen kielen alueilla Utsjoella ja Inarissa. Toista tehtävää hoidetaan nykyisin virkasuhteessa ja toista työsopimussuhteessa.

Kuurojen Liittoon siirtyisi yksi työsopimussuhteinen tutkija, jonka päätyönä on viittomakielen sanakirjan päätoimittajuus ja muita viittomakielen tehtäviä. Hänen toimipaikkansa on jo nykyisinkin Kuurojen Liitossa.

Keskuksen hallinnoima suomalais-ugrilainen kokoelma sisältää noin 1100 hyllymetriä, eli 80328 nidettä. Sitä pidetään maailman parhaana uralistiikan kirjastona. Kokoelman harvinaisuutena ja erittäin arvokkaana osana pidetään sukukielisiä Neuvostoliitossa vuosina 1920–1939 painettuja kirjoja, joita on 565 nidettä. Kirjaston suurin käyttäjäryhmä on Helsingin yliopiston tutkimus- ja opetushenkilökunta ja opiskelijat. Kokoelman rahallista arvoa on vaikea määrittellä. Tarkoituksena on, että valtioneuvoston päätöksellä kokoelma siirretään Helsingin yliopistolle sen oman uralistiikan kokoelman yhteyteen.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on käynyt keväällä 2011 neuvottelut siirroista vastaanottavien yliopistojen ja Kuurojen Liiton kanssa. Vastaanottavien organisaatioiden kanssa on sovittu siirtyvien henkilöiden ottamisesta, palkkauksen turvaamisesta vähintään nykytasolla ja tehtävistä, joista organisaatiot sitoutuvat huolehtimaan. Sopimusten sitovuus edellyttää tämän hallituksen esityksen hyväksymistä ja siirrot toteutuisivat

1.1.2012. Yliopistoille siirrosta aiheutuvat henkilökulut korvataan valtion talousarvion momentilta 29.40.50 (valtionrahoitus yliopistojen toimintaan). Kuurojen liitolle korvausta tultaisiin maksamaan Veikkauksen ja raharpajaisten voittovaroista valtion talousarvion momentilta 29.40.53 (tieteen tukeminen). Henkilöstön siirto edellyttää tämän lisäksi työsovimusten solmimista siirtyvien työntekijöiden ja uusien työnantajien välillä.

3.2 Vaikutukset viranomaisten toimintaan ja yhteiskunnalliset vaikutukset

Esitys selkeyttää ja profiloi keskuksen asemaa kielenhuollon asiantuntijavirastona erityisesti suhteessa yliopistojen tutkimustoimintaan. Samalla keskuksen yhteiskunnallista palvelutehtävää pyritään korostamaan säätämällä laissa virastolle toiminnan tavoitteeksi kielenhuollon asiantuntijatehtävän. Suomen ja ruotsin kielen selkeä ja ymmärrettävä käyttö lisää yhteiskunnan toimivuutta.

Saamen kielen, romanikielen ja viittomaikielen resurssien kokoaminen esitetyllä tavalla voidaan katsoa vahvistavan näiden kielten tutkimusta ja kehitystä verrattuna nykyiseen vähäisten resurssien hajanaiseen sijoittumiseen eri toimijoiden organisaatioissa. Kielilautakuntien säilyttäminen näidenkin kielten osalta keskuksen yhteydessä turvaa niiden huomioimisen osana suomalaista kielipolitiikkaa ja kielen huoltoa.

4 Asian valmistelu

4.1 Valmisteluvaiheet ja -aineisto

Kotimaisten kielten tutkimuskeskusta on arvioitu vuosina 2007 ja 2008 (opetusministeriön työryhmämuistioita 2008:6). Arviointi osui ajallisesti sektoritutkimusta ja yliopistojen taloudellista ja hallinnollista asemaa koskevaan uudistusvaiheeseen. Arvioinnissa käsiteltiin keskuksen asemaa valtionhallinnossa ja opetus- ja kulttuuriministeriön ohjauksessa, suhdetta muihin lähellä oleviin organisaatioihin, keskuksen tehtäviä, sisäistä organisaatiota ja hallintoa. Arvioinnissa esitettiin muun muassa, että keskus säilyisi edelleen valtion virastona, päällekkäisyydet muiden

organisaatioiden kanssa tulisi poistaa ja eri yhteistyömahdollisuudet tulisi hyödyntää laajasti.

Vuonna 2008 opetus- ja kulttuuriministeriö asetti toisen laajapohjaisen työryhmän, jonka tehtävänä oli erityisesti määritellä keskuksen ydintehtävät ottaen huomioon edellisen arvioinnin ehdotukset, sektoritutkimuksen rakenteiden uudistamisen ja tuottavuusohjelman. Työryhmän tuli lisäksi tehdä ehdotus keskuksen nykyisen toiminnan rakenteellisesta uudistamisesta siten, että kansallis- ja vähemmistökielten huolto Suomessa turvataan, sekä tehdä ehdotus tarvittavista säädösmuutoksista, rahoitusjärjestelyistä ja henkilöstövoimavaroista. Työryhmän ehdotus on julkaistu opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä -sarjassa numerolla 2010:1. Työryhmän ehdotus oli valmistuttuaan laajalla lausuntokierroksella. Esitys perustuu pääosin työryhmän ehdotuksiin.

Opetus- ja kulttuuriministeriö, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsingin yliopisto, Oulun yliopisto, Turun yliopisto ja kuurojen Liitto ovat neuvotelleet ja sopineet siirtyvistä tehtävistä, henkilöstöstä, siirtoon liittyvistä ehdoista ja rahoituksesta.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus on käynyt siirtyvän henkilöstönsä kanssa yhteistoiminnasta valtion virastoissa ja laitoksissa annetun lain (651/1988) mukaiset neuvottelut. Siirtyvä henkilöstö ei ole vastustanut siirtoja.

Saamelaiskäräjien kanssa on opetus- ja kulttuuriministeriö järjestänyt saamelaiskäräjistä annetun lain (974/1995) 9 §:n mukaisen neuvottelun.

4.2 Lausunnot ja niiden huomioon ottaminen

Lakiluonnoksesta pyydettiin ja saatiin lausunnot seuraavilta tahoilta: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Julkisalan koulutettujen neuvottelujärjestö JUKO ry, Kuurojen Liitto ry, Maanmittauslaitos, Opetushallitus, Saamelaiskäräjät/Sámediggi, Sanastokeskus TSK ry, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura SKS, Suomen Akatemia, Svenska Finlands Folkting, Svenska litteratursällskapet i Finland SLS, Äidinkielen Opettajain Liitto ry, oikeusministeriö, sosiaali- ja terveystiete-

riö/Romaniasiaain neuvottelukunta, valtiovarainministeriö ja valtioneuvoston kanslia. Lausunnot pyydettiin myös kaikilta yliopistoilta. Lausunnon antoivat Suomen yliopistot - Finlands universitet UNIFI ry sekä Aalto-yliopisto, Svenska handelshögskolan, Åbo Akademi sekä Helsingin, Jyväskylän, Oulun, Tampereen, Turun ja Vaasan yliopistot. Lausuntoa eivät antaneet Palkansaajajärjestö Pardia ry, Suomalais-Ugrilainen Seura, Vähemmistövaltuutettu, Itä-Suomen ja Lapin yliopistot, Lappeenrannan ja Tampereen teknilliset yliopistot, Sibelius Akatemia ja Kuvataideakatemia. Julkisten ja hyvinvointialojen liitto JHL ry ja Teatterikorkeakoulu totesivat, että heillä ei ole asiasta lausuttavaa.

Yleistä

Lausunnoissa kannatetaan yleisesti keskuksen säilymistä opetus- ja kulttuuriministeriön alaisena virastona ja kansalliseen kieleen ja kulttuuriin kiinteästi kuuluvana toimijana, jolla on keskeinen asema suomen ja ruotsin kielen huollossa ja sanakirjatyössä sekä niihin liittyvässä tutkimuksessa ja äidinkielen opetuksessa. Useissa lausunnoissa painotetaan keskuksen perustehtävien voimavarojen turvaamista.

Lakiesitykseen suhtautuvat yleisellä tasolla positiivisimmin oikeusministeriö, valtiovarainministeriö sekä Sanastokeskus TSK, Suomen Akatemia, Svenska Litteratursällskapet, Turun ja Vaasan yliopistot ja Suomen yliopistot UNIFI ry, joka kuitenkin muistuttaa, että tutkimuslaitosten tutkimustoiminta poikkeaa lähtökohtaisesti yliopistojen tutkimustoiminnasta eikä viranomaistehtäviä palveleva tutkimus kuulu yliopistoille. Keskeistä tehtävien ja henkilöstön siirroissa on siirrettävien toimintojen pitkäjänteisestä resurssoinnista huolehtiminen.

Kaikkien kielilautakuntien jäämistä keskuksen yhteyteen samoin kuin viraston tehtävää saamen kielen, viittomakielen ja romanikielen kielen huollon koordinoinnissa pidetään positiivisena, mutta käytännön tasolla jonkin verran ristiriitaisena asiana.

Oikeusministeriö kannattaa esityksen tavoitteita todeten lisäksi, että keskusta koskevista asioista on asiamukaista säätää lailla, koska keskuksen tehtävänä on edistää eri kie-

liryhmien mahdollisuutta oman kielen käyttöön ja kielikulttuurien kehittymistä yhteiskunnassa. Valtioneuvoston kanslian mukaan esitys ei riittävässä määrin ota huomioon sektoritutkimuksen kehittämisen kokonaisuutta, jonka mukaan valtion sektoritutkimuslaitokset kootaan suuremmiksi kokonaisuuksiksi; ei ole järkevää tehdä erillisratkaisua yhden sektoritutkimuskenttään kuuluvan laitoksen uudistamisesta. Kanslia kritisoi myös sitä, että esitys pohjautuu vuoden 2010 Kotustyöryhmän esityksiin eikä opetus- ja kulttuuriministeriön konsernia koskeviin ehdotuksiin (Kotuksen ja Suomen Akatemian yhdistäminen). JUKO muistuttaa, että koska keskus muuttuneessa roolissaan keskittyy kielenhuoltoon, sanakirjatyöhön ja aineistotyöhön sekä näihin liittyvään tutkimukseen, ei keskuksen enää tule kohdistaa sektoritutkimuslaitoksen vaateita.

Suurinta epävarmuutta koetaan keskuksen vähemmistökielten (saame, romani ja viittomakieli) liittyvien tehtävien siirtämisessä yliopistoihin; mm. yliopistojen autonomian ja profiloitumisen vaikutusta vähemmistökielten tutkimuksen jatkuvuuteen pohditaan lausunnoissa. Pelkona on myös, että yliopistoissa tehtävän tutkimuksen ja keskuksen kielenhuoltotyön välinen yhteys heikkenee. Kriittisimmin keskusta koskeviin muutoksiin suhtautuu Saamelaiskäräjät saamen kielen osalta, joista tarkemmin kohdassa saamen kieli.

Kotimaisten kielten tutkimuslaitos painottaa omassa lausunnossaan muun muassa asemaansa valtion ainoana kieliasioihin paneutuvana virastona. Keskus kielenkäytön asiantuntijana tarvitsee jatkossakin tutkimukseen perustuvaa tietoa kielestä. Tältä pohjalta Kotimaisten kielten tutkimuskeskus esittää, että tutkimus-sana edelleen säilyisi sen nimessä. Keskusta koskevassa laissa tulisi edelleen säätää erillisestä ruotsin kielen yksiköstä.

Keskuksen tehtävistä

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen lausunnon mukaan yhdeksi tehtäväksi määriteltä ”neuvonta” (3 § 1 mom.) voidaan ymmärtää suppeasti kielenhuollon neuvontana. Jos neuvonnalla tarkoitetaan laajempaa kielitiedon välittämistä, johon kuuluu neuvonta,

julkaisutoiminta ja muu kielitiedon jakaminen, olisi parempi ilmaus kielitiedon välittäminen ja asiantuntijapalvelut.

Oikeusministeriö kiinnittää huomioita lakiehdotuksen 2 §:n kohtaan "tavoitteena on kielen asiantuntijana edistää keskuksen toimialaan kuuluvien kielten käyttöä yhteiskunnassa". Mikäli kyseessä on esimerkiksi kielenhuolto, tulee jatkovalmistelussa harkita säännöksen sanamuodon täsmentämistä. Varsinkin ruotsinkielinen sanamuoto on osin vaikeasti ymmärrettävissä.

Useissa lausunnoissa esitetään, että lakiehdotuksen 3 § tulisi keskuksen tehtäväksi määritellä myös tärkeän tutkimuksen infrastruktuurin, kieliaineistojen ja -arkistojen ylläpito ja kehittäminen, sillä keskus pystyy parhaiten hallinnoimaan ja kehittämään kansallisten kielten aineistoja ja tarjoamaan palveluja eri yliopistoille.

Jyväskylän yliopisto esittää keskukselle asiantuntijatehtäviä Suomen maahanmuuttajakielten aseman vahvistamiseksi. Maanmittauslaitos oli huolissaan paikannimien huollon jatkuvuudesta myös saamen kielten osalta.

Ruotsin kielen yksikkö

Svenska Finlands Folkting toteaa, että keskuksen ruotsin kielen yksikön poistoa lakitasoisista pykälästä ei ole hallituksen esityksessä perusteltu. Folktingin mukaan yksiköstä tulisi edelleen mainita säädösten osalla. Myös Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja eräät muut tahot esittävät lakiin lisättäväksi pykälän, jossa säädetään, että keskuksen organisaatiossa ruotsinkielisillä toiminnoilla on oma yksikkö.

Saamen kielet

Saamelaiskäräjät toteaa Kataisen I hallitusohjelman linjaukset saamelaiskäräjistä ja saamen kielestä. Saamelaiskäräjien mukaan hallitusohjelmassa mainittu tulee huomioida täysmääräisesti lakiesityksen jatkovalmistelussa. Saamen kieli on keskuksen uudelleen organisoinnissa käsiteltävä erilliskysymyksenä. Saamelaiskäräjät esittää hallituksen esityksen osalta, että keskuksen saamen kielen huoltajat ja tehtävät siirretään saamelaiskärä-

jien saamen kielen toimistoon, ja saamen kielilautakunnan tehtävät siirretään saamelaiskäräjien kielineuvostolle.

Oulun yliopisto esittää kullekin kolmelle saamen kielelle Kotuksessa omaa jaostoa, sillä yksi lautakunta ei voi hoitaa kaikkia kolmea kieltä.

Romanikielet

Sosiaali- ja terveysministeriö sekä Romaniasian neuvottelukunta toteavat, että ehdotettu lakimuutos ei välttämättä vahvista romanikielen opetusta ja tutkimusta, sillä käytännössä samat henkilöt ovat tutkijoina ja opettajina, mutta lakimuutos kokonaisuutena edistää romanikielen asemaa sillä edellytyksellä, että romanikielen yliopistotasoiselle tutkimukselle ja opetukselle turvataan riittävät resurssit.

Viittomakieli

Viittomakielen siirtoa Kuurojen Liittoon kannattaa Helsingin yliopisto. Useimmat eivät ota asiaan kantaa. Jyväskylän yliopisto esittää huolensa viittomakielen tehtävien siirrostä Kuurojen Liittoon, mutta ei esitä suoraan, missä tehtävän tulisi sijaita.

Sosiaali- ja terveysministeriö toteaa, että vähemmistökielten status on yliopistoissa korkeampi kuin yhdistyksessä, ja rahoitus vakaampi. Jotta viittomakieltä kohdeltaisiin yhdenvertaisesti saamen ja romanikielen kanssa, tulisi viittomakielen toimintojen siirtoa Jyväskylän yliopistoon harkita.

Kuurojen Liiton mukaan esitys sisältää muutoksia, jotka heikentävät Suomessa käytettävien viittomakielten asemaa periaatteellisella tasolla. Sekä Suomen viittomakielten että vähintään muiden perustuslaissa mainittujen, saamen ja romanin, tutkimus tulee turvata säädösten osalla. Esitetyt erilliset sopimukset tutkimuksen hoitamisesta ovat ymmärrettävä, mutta eivät vakaa ratkaisu johtuen muun muassa yliopistojen autonomiasta. Liiton mielestä on toisaalta hyvä, että ratkaisulla varmistetaan vahva yhteys viittomakieliseen yhteisöön. Kuurojen liiton mukaan järjestöjen lausunnot ovat painoarvoltaan vähäisempiä kuin virastojen. Siksi viittomakielen siirto liittoon on viittomakielen asemalle ja arvos-

tukselle hankala. Liitto esittää saamen, romanin ja viittomakielen edustuksen mainitsemista myös keskuksen neuvottelukuntaa koskevissa säädöksissä. Kuurojen Liitto pitää positiivisena sitä, että suomalaisen viittomakielen rinnalle on nostettu suomenruotsalainen viittomakieli.

Kielilautakunnat

Kielilautakuntien työn jatkuminen keskuksessa saa yleisesti kannatusta. Eräissä lausunnoissa toivotaan lautakuntien toimintaedellytysten turvaamista. Kuurojen Liitto esittää, että säädöksissä tulisi ottaa huomioon myös lautakuntien alaisuuteen kuuluvien kielten määrä. Saamelaiskäräjät esittää saamen kielilautakunnan tehtävien siirtoa saamelaiskäräjien kielineuvostolle. Aalto-yliopisto esittää Säädoskielen lautakunnan nimeämistä keskuksen. Jyväskylän yliopiston mukaan lautakunnissa voitaisiin korostaa enemmän kielipolitiikan toimeenpanon seuranta.

Neuvottelukunta

Kuurojen Liitto esittää lakiin ja asetukseen lisäystä, jossa todetaan erikseen, että saamen, romanin ja viittomakielen edustus otetaan huomioon nimitettäessä keskuksen neuvottelukunnan jäseniä eri sidostyhmistä.

Keskuksen nimi

Tutkimus -sanana säilyttämistä keskuksen nimessä kannattavat Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Oulun yliopisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Åbo Akademi. Kotus perustelee säilyttämistä tutkimustyön jatkumisella ja nimenmuutoksen tuomalla lisätyöllä ja lisämenoilla. Mikäli nimi muutetaan, vaihtoehtoja ovat: Kotimaisten kielten keskus ja ruotsiksi Institutet för de inhemska språken.

Asetusluonnos

Kotimaisten kielten tutkimuskeskus katsoo, että asetuseräluonnoksen 1 §:stä tulisi poistaa henkilöstön kelpoisuusvaatimuksena oleva ylempi korkeakoulututkinto. Lisäksi kielilautakuntien jäsenten enimmäismäärää tulisi nostaa seitsemästä jäsenestä kahdeksaan jäseneseen, jotta sidosryhmien asiantuntemusta voitaisiin hyödyntää mahdollisimman kattavasti. Vähemmistökielten kielilautakuntien jäsenten kohdalla ei tulisi mainita erikseen, että yksi jäsen olisi keskuksen työntekijä. Myös Kuurojen Liitto kannattaa lautakunnan enimmäisjäsenmäärän kasvattamista kahdeksaan.

Lausuntojen huomioiminen

Esityksen yleis- ja pykäläkohtaisia perusteita sekä esityksen 9 §:n ja voimaantulosäätönsisältöä on muutettu ja täydennetty lausuntojen perusteella. Myös esityksen liitteenä olevaa valtioneuvoston asetuseräluonnoksessa on henkilöstön kelpoisuusvaatimukset poistettu, muutettu kielilautakuntien jäsenten valintaa sekä enimmäismäärää koskevia säännöksiä ja lisätty asetustasoisesti keskuksen organisaatioon ruotsinkielinen yksikkö. Esityksessä säädettäisiin Kotimaisten kielten keskuksen tehtävistä, joita on tarkennettu suhteessa yliopistoissa tapahtuvaan kielten tutkimustoimintaan. Tämän vuoksi lakiesitykseen ei ole tehty Saamelaiskäräjien esittämiä muutoksia eikä tässä yhteydessä ole myöskään ryhdytty Saamelaiskäräjien esittämiin muihin kielentutkimukseen -tai huoltoon liittyviin kehittämistoimiin.

5 Riippuvuus muista esityksistä

Esitys ei ole riippuvainen muista esityksistä.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1 Lakiehdotuksen perustelut

1 §. Organisatorinen asema. Kotimaisten kielten keskus säilyisi opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastona. Kotus on aikaisemmin toiminut maksupisteenä, jolle ministeriö on tilivirastona hajauttanut maksuliikkeesä ja kirjanpitoa. Maksupisteet eivät kuitenkaan laatineet tilinpäätöstä, vaan niiden kirjanpito on osa tiliviraston kirjanpitoa. Valtion talousarviosta annettua lakia ja asetusta muutettiin vuoden 2010 alusta. Tässä yhteydessä tilivirasto-termi muuttui kirjanpitoyksiköksi valtion talousarviosta annetun lain 12 a §:n (1096/2009) mukaisesti ja samalla maksupiste-termi poistettiin. Valtion talousarvioasetuksen 69 b §:n nojalla opetus- ja kulttuuriministeriön kirjanpitoyksikköön kuuluu virastona muun muassa Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

2 §. Toiminnan tavoite. Kotimaisten kielten keskukselle on ainoana valtionhallinnon virastona annettu lakisääteisesti tehtäväksi kielenhuolto. Tämä tehtävä ei sisällä julkisen vallan käyttöä, vaan se on selkeän, ymmärrettävän ja asiallisen kielenkäytön edistämistä suosituksilla ja toimimista aktiivisesti kielenhuollon asiantuntijana yhteiskunnassa. Selkeä ja ymmärrettävä kielen käyttö yhteiskunnan eri sektoreilla, niin viranomaisissa kuin yksityisellä sektorilla, lisää toimivuutta ja kustannustehokkuutta koko yhteiskunnassa. Keskus edistäisi kielen asiantuntijana toimialaansa kuuluvien kielten hyvää ja selkeää käyttöä yhteiskunnassa.

3 §. Tehtävät. Keskuksen ensisijaisena tehtävänä olisi kansalliskielten, suomen ja ruotsin, kielenhuolto. Kielenhuollolla tarkoitetaan erilaisia tapoja vaikuttaa kielenkäyttöön. Kielenhuolto voi olla kielen rakenteiden tarkastelua, tekstihuoltoa tai kielen aseman huoltoa. Kielenhuollossa kuvataan kielenkäyttöä ja annetaan siitä kuvausten perusteella mahdollisimman tarkoituksenmukaisia ohjeita. Kielen rakenteiden huollossa tarkastellaan ja ohjaillaan kirja- ja yleiskieltä, sen rakenteita, sanastoa ja nimistöä. Työvälineitä ovat kielenhuollon tiedotuslehdet, oppaat, sähköiset palvelut, ohjailevat artikkelit, sanakirjat ja luennot. Tekstihuollossa tarkastel-

laan yksittäisten tilanteiden kielenkäyttöä. Tavoitteena on parantaa tekstejä niin, että ne olisivat mahdollisimman hyviä omissa yhteyksissään. Tekstihuollon tavallisimpia työmuotoja ovat koulutus, kielikonsultointi ja tekstintarkistus. Kielen aseman huollosta on kyse, kun tutkitaan ja seurataan kielen kehitystä ja tehtäviä yhteiskunnassa ja pyritään vaikuttamaan kieliyhteisön asenteisiin kielipoliittisilla kannanotoilla. Keskuksen tehtävien hoitaminen edellyttää kieliaineistojen ja -arkistojen ylläpitämistä ja kehittämistä. Tavoitteena on tukea sitä, että omaa kieltä käytetään yhteiskunnassa mahdollisimman laajasti eikä siirrytä tärkeillä aloilla jonkin toisen kielen käyttöön. Keskuksen tehtäviin kuuluva neuvonta sisältää kielitiedon välittämisen, eli julkaisutoiminnan ja muun kielitiedon välittämisen.

Pykälän 2 momentin mukaan keskuksen tehtävänä olisi edelleen valtiollisena kielenhuollon asiantuntijana koordinoita yliopistoissa ja muualla julkisin varoin tapahtuvaa saamen kielen, viittomakielen ja romanikielen kielenhuoltoa. Näidenkin kielten osalta kielenhuoltoa kuitenkin tehtäisiin edelleen keskuksen yhteydessä toimivissa kielilautakunnissa, joista säädettäisiin esityksen 4 §:ssä. Lisäksi esityksen 6 §:ssä säädettäisiin keskuksen neuvottelukunnasta, joka olisi merkittävä elin suunniteltaessa yhteistyötä eri sidosryhmien kanssa. Koordinointi tapahtuisi erityisesti edellä mainittujen lautakuntien työtä hyödyntäen.

4 §. Kielilautakunnat. Keskuksen toimialaan kuuluvien kielten osalta kielenhuollon asiantuntijaelinä toimisivat nykyiseen tapaan kielilautakunnat. Lautakuntien määräaikaisesti toimivien jäsenten nimittämisestä on tarkoitus säätää valtioneuvoston asetuksella.

Pykälän 2 momentin mukaan kielilautakunnat antaisivat kielenkäyttöä koskevia periaatteellisia ja yleisluontoisia suosituksia. Lautakuntien toiminnasta ja asioiden ottamisesta kielilautakuntien käsiteltäväksi määrätäisiin tarkemmin keskuksen työjärjestyksessä. Opetus- ja kulttuuriministeriö varmistaa tulosoikeuksellaan sen, että kielilautakuntien toiminnan edellyttämät tukipalvelut toteutuvat.

5 §. Johtaja. Keskuksella olisi johtaja, jonka tehtävänä olisi johtaa, valvoa ja kehittää keskuksen toimintaa. Johtaja vastaisi toiminnan tuloksellisuudesta ja tavoitteiden saavuttamisesta opetus- ja kulttuuriministeriölle. Keskuksen toimintaa ohjattaisiin normaalin valtion tulosohjauksen periaatteiden mukaisesti. Johtaja vahvistaisi keskuksen työjärjestyksen ja ratkaisisi keskuksen asiat esittelystä, jollei työjärjestyksessä toisin määrätä. Johtaja voisi myös yksittäistapauksessa ottaa ratkaistavakseen asian, joka muutoin olisi muun keskuksen henkilökunnan ratkaistavana. Johtajalla olisi siis vastuu sekä keskuksen hallinnosta että toimintapolitiikasta.

6 §. Neuvottelukunta. Pykälässä säädettäisiin keskuksen neuvottelukunnasta, jonka tehtävänä olisi tukea viraston toimintaa. Neuvottelukunnalla ei olisi viraston toimintaa koskevaa päätösvaltaa, mutta se voisi tehdä aloitteita toiminnan kehittämiseksi ja suuntaamiseksi. Lisäksi neuvottelukunta edistäisi keskuksen yhteistyötä eri sidosryhmien kanssa. Vähemmistökielten edustus tulisi pyrkiä ottamaan huomioon neuvottelukuntaa asettaessa. Valtioneuvoston asetuksella säädettäisiin neuvottelukunnan asettamisesta.

7 §. Oikeus ottaa lahjoituksia vastaan. Valtion virastojen mahdollisuudesta ottaa vastaan lahjoitus- tai testamenttivarallisuutta ja tämän varallisuuden käyttämisestä säädetään valtion talousarviosta annetussa laissa (423/1988, muut. 1096/2009) ja sen nojalla annetulla asetuksella (1243/1992, muut. 1786/2009). Kyseisiä säännöksiä noudatetaan keskuksen osalta, mutta selkeyden takia säännös ehdotetaan otettavaksi Kotimaisten kielten keskusta koskevaan lakiin, koska keskus saa lahjoituksina erityisesti kielialineistoja.

8 §. Viraston rahoitus. Pykälässä säädettäisiin viraston rahoituksesta voimassa olevan lain mukaisesti. Keskuksen rahoitus poikkeaa normaalista valtion virastojen rahoitustavasta, jossa valtion talousarviossa osoitetaan budjetista toimintameno virastojen toiminnasta aiheutuvien kustannusten kattamiseen. Syynä viraston menojen kattamiseen etupäässä valtionavustusmuotoisena lienee se, että keskus perustettiin yhdistämällä valtionavulla toimineita säätiöitä ja muita yhteisöjä.

Pykälän säilyttäminen laissa turvaisi keskuksen toimintamahdollisuudet.

9 §. Tarkemmat säännökset. Pykälässä säädettäisiin asetuksenantovaltuudesta. Valtioneuvoston asetuksella annettaisiin tarkemmat säännökset keskuksen johtajan kelpoisuusvaatimuksista, johtajan nimittämisestä, lautakuntien ja neuvottelukunnan jäsenmäärästä ja jäsenen valinnasta. Keskuksen organisaatiosta on myös tarkoitus säätää valtioneuvoston asetuksella. Laissa säädetyin ruotsin kielien huollon, neuvonnan ja sanakirjatyon sekä niihin liittyvän tutkimustehtävän toteuttaminen edellyttää, että ruotsinkielisille toimintoille on oma säädösperusteisesti yksilöity yksikkö keskuksessa.

10 §. Voimaantulo. Laki on tarkoitettu tulemaan voimaan mahdollisimman pian. Samalla kumottaisiin kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta annettu laki 48/1976. Pykälässä esitetään lisäksi, että nykyiset kielilautakunnat ja neuvottelukunta voisivat jatkaa toimikautensa loppuun saakka. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus mainitaan kuntajakoissa (1698/2009) ja kielilaisissa (423/2003) lausunnonantajana eräissä paikannimistöön liittyvissä asioissa. Tämän vuoksi keskuksen nimenmuutos otettaisiin huomioon siirtymäsäännöksessä.

2 Tarkemmat säännökset ja määräykset

Valtioneuvoston asetuksella olisi tarkoitus säätää keskuksen sisäiseen järjestäytymiseen liittyvistä asioista, jotka on mainittu esityksen 9 §:ssä. Lisäksi valtion maksuperustelain (150/1992, muut. 348/1994) 8 §:n nojalla on opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella (1293/2010) säädetty kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen suoritteiden maksuista. Tätä maksuasetusta tullaan muuttamaan siten, että asetukseen tulee keskuksen uusi nimi ja 1 §:n 6 kohta poistetaan.

3 Voimaantulo

Laki ehdotetaan tulemaan voimaan 1 päivänä tammikuuta 2012.

4 Suhde perustuslakiin ja sääntämisyjärjestys

Perustuslain 119 §:n 2 momentin mukaan valtionhallinnon toimielinten yleisistä perusteista on säädettävä lailla, jos niiden tehtäviin kuuluu julkisen vallan käyttöä, mutta muutoin valtionhallinnon yksiköistä voidaan säätää asetuksella. Keskuksen tehtäviin ei kuulu sellaisia tehtäviä tai päätöksiä, joiden vaikutukset ulottuisivat yksityisiin oikeussubjekteihin. Keskuksen tehtäviin ei lakiesityksen mukaan kuulu julkisen vallan käyttöä.

Keskuksen tehtävänä on kuitenkin tukea perustuslain 17 §:ssä turvattua kansalaisten oikeutta omaan kieleen ja kulttuuriin. Kie-

lenhuollon säilyttäminen keskuksen ja sen kielilautakuntien lakisääteisenä tehtävänä edistää eri kieliryhmien mahdollisuutta oman kielen käyttöön ja se edistää kyseisten kielikulttuurien kehittymistä yhteiskunnassa. Tästä syystä on asianmukaista säätää keskukselta ja sen tehtävistä lailla, vaikka keskuksen tehtäviin ei kuulu julkisen vallan käyttöä.

Edellä mainituilla perusteilla lakiehdotus voidaan käsitellä tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä.

Edellä esitetyn perusteella annetaan Eduskunnan hyväksyttäväksi seuraava lakiehdotus:

Laki

Kotimaisten kielten kesuksesta

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Organisatorinen asema

Kotimaisten kielten keskus on opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalaan kuuluva virasto.

2 §

Toiminnan tavoite

Keskuksen tavoitteena on kielen asiantuntijana edistää keskuksen toimialaan kuuluvien kielten käyttöä yhteiskunnassa.

3 §

Tehtävät

Keskuksen tehtävänä on suomen ja ruotsin kielten huolto, neuvonta ja sanakirjatyö sekä kielenhuoltoon ja sanakirjatyöhön liittyvä tutkimus.

Keskuksen tehtävänä on lisäksi koordinoida saamen kielten, viittomakielen ja romani-kielen kielten huoltoa.

4 §

Kielilautakunnat

Keskuksen yhteydessä toimii suomen kielen, ruotsin kielen, saamen kielen, viittomakielen ja romanikielen lautakunnat.

Lautakuntien tehtävänä on alallaan antaa kielenkäyttöä koskevia periaatteellisia tai yleisluonteisia suosituksia.

5 §

Johtaja

Keskuksessa on johtaja.

Johtaja johtaa, valvoo ja kehittää keskuksen toimintaa ja vastaa toiminnan tuloksellisuudesta ja tavoitteiden saavuttamisesta opetus- ja kulttuuriministeriölle.

Johtaja vahvistaa keskuksen työjärjestyksen.

Johtaja ratkaisee keskuksen asiat esittelystä, jollei työjärjestyksessä toisin määrätä. Johtaja voi ottaa yksittäistapauksessa ratkaistavakseen asian, joka muutoin olisi muun keskuksen palvelussuhteessa olevan ratkaistava.

6 §

Neuvottelukunta

Keskuksessa on viraston toimintaa tukeva neuvottelukunta, joka käsittelee toiminnan kehittämistä ja suuntaamista, tekee niitä koskevia aloitteita ja edistää keskuksen yhteistyötä eri sidosryhmien kanssa.

7 §

Oikeus ottaa vastaan lahjoituksia

Keskuksella on oikeus ottaa vastaan lahjoituksia toimintaansa varten.

8 §

Viraston rahoitus

Valtion talousarvioon otetaan vuosittain määräraha keskuksen toiminnan rahoittamiseksi.

Edellä 1 momentissa osoitettu määräraha osoitetaan ensisijaisesti veikkausvoittovaroista, jotka valtion talousarviossa on osoitettu käytettäväksi tieteen tukemiseen.

9 §

Tarkemmat säännökset

Keskuksen johtajan kelpoisuusvaatimuksista, johtajan nimittämisestä, lautakuntien ja

neuvottelukunnan jäsenmäärästä sekä jäsenien valinnasta ja tarvittaessa organisaatiosta säädetään valtioneuvoston asetuksella.

10 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 20 .

Tällä lailla kumotaan kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta annettu laki (48/1976).

Ennen tämän lain voimaantuloa asetetut kielilautakunnat ja neuvottelukunta jatkavat toimintaansa toimikautensa loppuun.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen johtajalla on oikeus käyttää professorin arvonimeä toimikautensa loppuun saakka.

Muun lainsäädännön viittaukset Kotimaisten kielten tutkimuskeskukseen katsotaan viittauksiksi Kotimaisten kielten keskuksen.

Ennen lain voimaantuloa voidaan ryhtyä lain täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

Helsingissä 28 päivänä lokakuuta 2011

Tasavallan Presidentti

TARJA HALONEN

Opetusministeri *Jukka Gustafsson*

Liitteet
Asetusluonnos

Valtioneuvoston asetus

Kotimaisten kielten keskuksesta

Annettu Helsingissä päivänä   kuuta 2011

Valtioneuvoston päätöksen mukaisesti, joka on tehty opetus- ja kulttuuriministeriön esittelystä, säädetään Kotimaisten kielten keskuksesta annetun lain (x/2011) 9 §:n nojalla:

1 §

Johtajan kelpoisuusvaatimukset

Keskuksen johtajalla tulee olla tohtorin tutkinto, perehtyneisyys keskuksen toimialaan sekä käytännössä osoitettu johtamistaito ja johtamiskokemus.

2 §

Johtajan nimittäminen

Keskuksen johtajan nimittää opetus- ja kulttuuriministeriö.

3 §

Ruotsinkielinen yksikkö

Keskuksessa on ruotsinkielisille toiminoille oma yksikkö.

4 §

Neuvottelukunnan jäsenmäärä ja jäsenten valinta

Keskus asettaa neuvottelukuntaan kolmeksi vuodeksi kerrallaan vähintään kahdeksan ja

enintään kaksitoista jäsentä. Jäsenistä yhden tulee edustaa keskuksen henkilöstöä.

5 §

Kielilautakuntien jäsenten valinta

Keskuksen johtaja kutsuu neuvottelukuntaa kuultuaan kuhunkin lautakuntaan kolmeksi vuodeksi kerrallaan vähintään neljä ja enintään kahdeksan jäsentä.

Sekä suomen että ruotsin kielen kielilautakunnassa yhden jäsenen tulee kuulua keskuksen henkilöstöön.

Johtaja nimeää jäsenten keskuudesta lautakunnille puheenjohtajan ja varapuheenjohtajan.

6 §

Voimaantulosäännös

Tämä asetus tulee voimaan 1 päivänä tammikuuta 2012.